

the distinction in perceptions between generations of the family, which are rigidly fixed-link in older generation, and broadcast through the planning function in junior generation. Sexual function has appeared estimated by the young generation as usual and appropriate just for their age: young people do not see its relevance in older age.

Instead, thanks to the group of «parents», it has been proved that the formation of family subculture becomes more weight in a situation of separation of young families from original. In group «sons» the issue of separated residence has no such weight as for the older generation that may indicate a change in their perceptions of quality of life in the changed social conditions. The fact that the younger generation puts under revision the importance of education in planning their life in contrast to the previous one, which treated education as indestructible valuation basis of the quality of life, may indicate a change in the social situation. The study says that the family is the value of modern man: it just changes its shape according to the social conditions of life and its quality characteristics.

Key words: family; generation functions of the family; husband; quality of life; social representation; spouse; wife.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2016

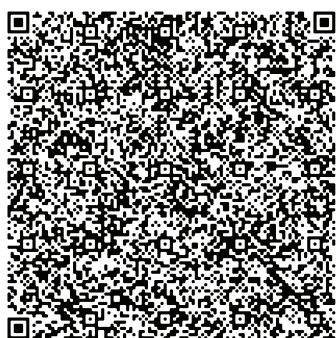
Прийнято до друку 26.05.2016

УДК 159.923.33:316.6

Анастасія Склярчук

ORCID iD 0000-0001-8373-2351

кандидат психологічних наук,
докторант Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України,
вул. Андріївська, 15, 04070 м.Київ, Україна
stura@rambler.ru

ПРОБЛЕМНА СІМ'Я ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ТРУДНОЩІ ВИЗНАЧЕННЯ Й ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті приділено увагу феномену сім'ї як предмету досліджень соціальної психології. Акцентовано увагу на трансформаціях інституту сім'ї в умовах суспільної нестабільності. Показано, що тенденційним за умов нестабільності є послаблення даного інституту та його функцій. Зазначається, що одною з найуразливіших в умовах суспільної нестабільності виявляється соціалізувальна функція сім'ї – як базова її функція. Обстоюється думка, що критичне послаблення соціалізувальної функції є системною соціально-психологічною ознакою, яка може бути покладена в основу кваліфікації тих чи тих сімей як проблемних. Обґрунтовано систему емпіричних критеріїв, які дають підстави визначати й типологізувати проблемні сім'ї. Означено загальнонаукові, соціокультурні й морально-етичні чинники, що утруднюють визначення й операціоналізацію феномену проблемної сім'ї та його емпіричне дослідження.

Ключові слова: дисфункціональна сім'я; критерії проблемності; проблемна сім'я; сім'я; соціалізувальна функція сім'ї; функції сім'ї.

Вступ. У динамічних, часто непередбачуваних, інноваційно-турбулентних умовах сьогодення конкурентоспроможність усіх – індивідуальних і колективних – суб'єктів соціального буття, їх функціональна й особиста успішність, комфортне психологічне самопочуття і т. ін. значною мірою залежать від їх здатності адаптуватися до умов непрогнозованої нестабільності, відносно успішно за цих умов жити, діяти, взаємодіяти, виконувати звичні й опановувати нові діяльності й функції, переживати почуття задоволення від цього всього. В цьому разі можна говорити про високий адаптивний і соціально-психологічний їх потенціал, який гарантує їм «безпроблемне», тобто адаптивне, нетравмівне, ефективне існування в сучасному проблемогенному світі, яке є можливим унаслідок

успішного розв'язання ними системних і поточних проблем, що висуваються життям. Інший варіант – нездатність соціальних суб'єктів відрізнити головні й першочергові проблеми від дріб'язкових і другорядних, уникання чи неуспішне їх розв'язання і, відповідно, наростання й критичне накопичення їх кількості. У цьому разі можемо говорити про «проблемних» суб'єктів з неналежним адаптивним і соціально-психологічним потенціалом, чие існування – «проблемне» і містить низку ризиків (стрес, невроз, фрустрація, емоційне вигорання, вивчена функціональна безпорадність тощо).

До соціальних суб'єктів, які виявилися одними з найбільш ресурсно і психологічно не готовим до нестабільності та не прогнозованих і драматичних суспільних змін, належить сім'я – як у широкому

(як соціальний інститут), так і в вузькому (як мала соціальна група) її розумінні. Не випадково чимало дослідників неодноразово робили наголос на загальному послабленні або й на кризі сучасної сім'ї та її соціальних і психологічних функцій. Власне, в різні часи видатні вітчизняні і зарубіжні вчені (зокрема, П. Сорокін, Е. Дюркгейм та інші) прогнозували, що з прогресом людства, урбанізацією, технізацією й технологізацією соціального життя кількість проблемних (не здатних упоратися з викликами нового часу) сімей зростатиме і разом з цим урізноманітнюватимуться їх різновиди. Нині чимало таких прогнозів справдилося. Так зменшується кількісний склад сімей, подружжя дедалі частіше обирають громадський або одностатевий шлюб, слабшає сімейна солідарність – як це передбачав Е. Дюркгейм (Дюркгейм Е., 1994), втрачається місійність сім'ї як «священного союзу» чоловіка і дружини, батьків і дітей, зростає конфліктність всередині сімей та кількість розлучень – як прогнозував П. Сорокін (Сорокін П., 1992), порушуються структура і єдність сімейних, у т.ч. гендерних ролей і функцій – як передбачав американський демограф У. Гуд (Гуд У., 1972). І є чимало підстав стверджувати, що «точку неповернення» людством ще не пройдено.

Зазначене не може не викликати занепокоєння, адже сім'я не тільки забезпечує репродукцію суспільства через розвиток, виховання й соціалізацію дітей як нових його членів, а й є гарантом його самовідтворення, підтримання його безперервності шляхом передачі прийдешнім поколінням культурного спадку, соціальних норм і цінностей, механізмів соціальної взаємодії, прийнятних для більшості засобів контролю тощо. Критичне (таке, що ось-ось стане незворотним, неадаптивним, некомпенсованим) послаблення соціалізувально-виховної спроможності сім'ї і покладених на неї соціалізувально-виховних функцій є системною соціально-психологічною ознакою, яка дає підстави відносити як інститут сім'ї загалом, так і кожну окремо взятую сім'ю до категорії «проблемних», тобто таких, що: 1) втрачають силу і значення базового інституту соціалізації; 2) не виконують ефективного посередництва між дитиною і суспільством, соціумом; 3) не гарантують психологічний комфорт, успішний розвиток і якісне виховання власних дітей.

Мета статті – визначити й операціоналізувати феномен проблемної сім'ї та виокремити її емпіричні ознаки, які давали б змогу типологізувати проблемні сім'ї, емпірично досліджувати їх, надавати їм адресну соціально-психологічну допомогу.

Проблемна сім'я як предмет досліджень соціальної психології. Феномен сім'ї в усі історичні часи був і є нині предметом цікавості митців, філософів, педагогів, соціологів та психологів із різних сфер психологічного знання. Сім'я та її функції – соціокультурні, педагогічні,

соціально-психологічні – вивчалися й вивчаються дослідниками теоретиками і практикаками під різними кутами зору, і час від часу уявлення про це змінювалися й коригували згідно з вимогами часу, а отже додавалися нові підходи і нові визначення даного феномену. При цьому до головних напрямів завжди належали: 1) дослідження сім'ї як соціального і соціалізувального інституту, яких гарантує репродукцію, самовідновлення і стабільність суспільства; 2) дослідження сім'ї як соціальної групи, «школи первинної соціалізації», де відбувається особистісне і громадянське поставання прийдешніх поколінь. І на тлі цих досліджень «червоною ниткою» більше чи менше виразно визначається ще один «наскрізний» напрям – дослідження неуспішної, неадаптивної, дисфункціональної, дизгармонійної, проблемної сім'ї, тобто сім'ї, яка неналежно виконує покладені на неї соціалізувальна, навчально-виховні й соціально-психологічні функції. Одну з причин цікавості дослідників усього світу до тематики «сімейної проблемності» певною мірою пояснив класик із світовим іменем Л. М. Толстой, який сказав: «Усі щасливі сім'ї щасливі однаково, а кожна нещасна – нещасна по-своєму». Проте для соціального психолога цей філософський вислів не такий однозначний, як для філософа-письменника. Перед науковцем постає ряд запитань: Чи кожна по-своєму «нещасна» (як це розумів класик) сім'я підпадає під визначення «проблемна»? Що саме робить «нещасну» сім'ю ще й проблемною? А що, незалежно від історичного часу і географії, робить навіть «нещасливу» сім'ю сильною й «безпроблемною»?

Із часів втрати традиційною сім'єю свого первинного матрі- або патріархального статусу, що в принципі співпало з високими темпами індустріалізації й урбанізації життя людства, зарубіжні і вітчизняні психологи означають ряд чинників, які можуть стати джерелом сімейної проблемності: 1) порушення злагодженої взаємодії всередині сім'ї, в т.ч. «розмивання» сімейних статусів і ролей та сімейної ідентичності; 2) атомізацію, автономізацію й самоізоляцію сім'ї, послаблення її зв'язків з близьким і віддаленим соціальним оточенням, у т.ч. і з суспільством; 3) нуклеарізацію, спрощення складу і зменшення чисельності сім'ї, в т.ч. зменшення народжуваності, свідома відмова від батьківства, зростання кількості неповних сімей тощо; 4) зміна уявлень про інститут сім'ї і шлюбу, в т.ч. зростання кількості альтернативних шлюбів, заперечення традиційних соціальних і моральних сімейних норм і цінностей; 5) збільшення кількості «неблагополучних» сімей, у т.ч. сімей з високою внутрішньосімейною конфліктністю; з низьким загальним рівнем розвитку і браком педагогічно-виховних ресурсів батьків; нездатністю до емоційних контактів і якісної комунікації; «шкідливими звичками» (зловживання алкоголем, наркотиками); звичною асоціальною

або й антисоціальною поведінкою та жорстокістю; невідповідністю загальноприйнятим соціальним вимогам і нормам).

Подібні переліки «сімейної проблемності» і її джерел можна розширювати і поглиблювати. Так А. Є. Рацімор у праці «Соціально-психологічна підтримка сім'ї: профілактика неблагополуччя» акцентує увагу на раптових, «гострих» (смерть одного з членів сім'ї, звістка про подружню зраду, раптові доленосні зміни, що стосуються матеріального чи соціального статусу, втрата роботи, важке захворювання тощо) і повсякденних, «хронічних» проблемогенних чинниках (хронічне фізичне і психічне перевантаження дорослих членів родини і дітей, соціально-економічні й житлові проблеми, неможливість мати дитину, конфліктна й конфліктногенна ситуація всередині сім'ї, хронічно хворий член родини тощо), що створюють ризики і серйозні проблеми для життєдіяльності сім'ї (Рацімор А., 1998).

Аналогічної думки дотримується й відомий американський дослідник С. Мінухін, який вживає для характеристики проблемної сім'ї досить вдалий, на нашу думку, термін – «дисфункціональна сім'я» і відносить до дисфункціональних сім'ї, де: 1) бодай один з батьків схильний до асоціальної, аморальної поведінки, в т.ч. до кримінальних дій і т. ін. або має так звані «шкідливі звички» (вживає алкоголь, наркотики і т. ін.); 2) наявні щоденні внутрішньосімейні конфлікти (міжпоколінні, між подружжям, між батьками і дітьми тощо); 3) виховується хвора дитина чи інший хворий член родини, які потребують особливої уваги і спеціального догляду; 4) має місце пролонгований ситуаційний стрес (через накопичені повсякденні непорозуміння або «непрожиті» розлучення, тяжку хворобу, смерть когось із членів сім'ї тощо). Дисфункціональні сім'ї, за С. Мінухіним, мають типові ознаки дисфункціональності: 1) свідоме й несвідоме заперечення наявних сімейних проблем і конфліктів, їх приховування й страх перед ними; 2) брак позитивних емоцій, гумору, оптимізму, брак інтимності, відсутність взаємної турботи, домінування песимістичних настроїв, неприязнь членів сім'ї один до одного; 3) використання почуття сорому як важеля для мотивації й регуляції поведінки членів сім'ї; 4) дефіцит конструктивного і переважання конфліктного спілкування між членами сім'ї, страх відкритого спілкування; 5) ригідна система сімейних ролей; 6) культивування не відповідних реальності сімейних міфів; 7) ігнорування індивідуальних інтересів, потреб, ідентичностей «на користь» загальносімейним потребам, розмиті межі «Я» членів сім'ї тощо (Мінухін С., 1998).

Усі щойно описані ознаки сімейної проблемності можуть розглядатися як емпіричні ознаки послаблення або й кризи сім'ї (Мінухін С., 1998; Рацімор А., 2006; Склярчук А. В., 2013; Сулейманова

С. С., Подольский А. Д., 2014). Але це не просуває нас до мети пов'язаної з розв'язанням означеної нами проблеми. Адже відомо чимало випадків, коли за вочевидь несприятливих і майже безнадійних сімейних умов, у неперспективних, на перший погляд, ситуаціях соціального розвитку «проростають» цілком позитивні результати і зростають гарні у успішно соціалізовані діти. З огляду на це ми найкращим відповідником «проблемної сім'ї» в нашому розумінні є термін С. Мінухіна «дисфункціональна сім'я», тобто сім'я функціонально дезорганізована, а отже не здатна виконувати покладені на неї базові сімейні функції. І тому саме цей термін і саме в такому значення далі й уживатимемо, коли говоритимемо про проблемну сім'ю. Наразі ж наголосимо на тому, що: 1) не кожна сім'я з проблемами є проблемною, дисфункціональною, і доки вона не уникає сімейних та інших проблем і відносно ефективно їх розв'язує проблеми і при цьому це не заважає їй виконувати свої сімейні функції (в т.ч. функції сімейної соціалізації), доти вона й не набуває статусу «проблемної»; 2) кожна, в т.ч. і потенційно проблемна сім'я має не лише негативний, а й позитивний сімейний, соціальний, соціально-психологічний досвід і певні соціально-психологічні ресурси з подолання проблем, що перед нею постають, і поки компенсаторні її здатності і можливості не вичерпано, вона не має кваліфікуватися як дисфункціональна – скоріше це потенційно проблемна сім'я.

У зв'язку з цим у статті «Парадоксальний сімейний баланс як умова рівноваги в проблемних родинях» вітчизняний дослідник П.П. Горностаї говорить про три типи сімей з огляду на подолання останніми проблем, які перед ними постають: 1) гармонійно-стабільні сім'ї, де поточні проблеми, сімейні конфлікти й інші ознаки сімейної дисгармонії мають переважно ситуативний характер і успішно долаються; 2) проблемно-компенсаторні, для яких конфлікти й дисгармонійні стани є звичними і навіть типовими, проте базові сімейні функції в цілому виконуються, а зовнішні ознаки стабільності зберігаються (або потенційно проблемні сім'ї); 3) проблемно-нестабільні сім'ї, декомпенсаторні, дисфункціональні (де накопичується потенціал конфліктності, поточні проблеми не розв'язуються й накопичуються, а сімейні функції виконуються неналежно або й не виконуються зовсім, що зрештою стає причиною руйнування і розпаду сім'ї (Горностаї П., 2010).

Характеризуючи перший тип щойно означених сімей, А. Маслоу (цитуючи свого вчителя Р. Бенедикт) використовував поняття «синергія» – спільна, узгоджена дія, спрямована на розв'язання проблеми, за умови, коли успіх інших учасників є підставою для повного задоволення індивіда, а допомога пропонується природно, вільно й легко, як належне. Синергія означає ототожнення себе з іншими, а також те, що кожен робить те, що належить робити, і бажає це робити (Маслоу А., 1999). До

«законів», що визначають синергію «непроблемної» сім'ї й збалансовані, гармонійні стосунки в ній різні автори відносять, зокрема: 1) закон автономії й об'єднання; 2) закон злиття і кордонів; 3) закон взаємодоповнення; 4) закон співвіднесення й увідповіднення цілей і планів; 5) закон пізнання іншої (близької) людини; 6) закон розуміння і прийняття; 7) закон емоційного балансу (обміну) і деякі інші.

Одне з надзвичайно важливих питань – визначення критеріїв віднесення сімей до розряду проблемних. Неможливо визначити кілька ключових показників, які до того ж системно пов'язані між собою і можуть бути виокремлені хіба що умовно. Однак можна говорити щонайменше про три їх групи: 1) показники мікрорівня, які мають психологічне походження і визначають «внутрішнє» соціально-психологічне життя сім'ї (тип взаємин у сім'ї, соціально-психологічні особливості сім'ї, стилі сімейного виховання, внутрішньо сімейні зв'язки й сформована система відносин у сім'ї, система смислів і смисложиттєвих орієнтацій, духовно-моральних цінностей, життєвих позицій і моральних настанов членів сім'ї); 2) показники мезорівня, які мають соціальне й соціально-психологічне походження і визначають якість соціального життя сім'ї та її зв'язків з близьким і віддаленим (референтним) соціальним оточенням (суб'єктивна соціальна ситуація, соціальні стандарти, норми, цінності, потреби й інтереси тощо); 3) показники метарівня, або соціокультурні, соціетальні чинники (в т.ч. соціальні уявлення, соціокультурні норми, традиції, релігія, ідеології тощо), що репрезентують якість інтеграції сім'ї в соціум, культуру своєї країни, свого суспільства. Такі «метарівневі» чинники, як релігійні норми, традиції, звичаї тощо цементують суспільство на всіх рівнях його функціонування.

Як показує наш дослідницький досвід, визначення й операціоналізація феномену проблемної сім'ї ускладнюється щонайменше трьома обставинами.

Перша – залежність уявлень про сім'ю і її відповідність певним нормативним канонам від соціокультурного контексту. Сім'я, шлюб, батьківство – усе це має соціокультурну природу і характеризується системою наказаних культурою і суспільством норм і правил, які регулюють розподіл і зміст сімейних ролей і сімейних функцій, визначають моделі поведінки, у т.ч. ставлення до старших членів сім'ї, догляд за дітьми, їх виховання тощо. Суспільства та його культура накладають відбиток на всі сторони його буття, в т.ч. на сімейний уклад, а через нього – чинять вплив на особистісний розвиток і процес соціалізації дітей, входження їх у світ дорослих. Соціокультурні традиції і звичаї, які склалися століттями і являють собою відібрані тою чи тою культурою закони й принципи людських взаємин, втілені в свідомості й у педагогічній культурі батьків, в їхньому досвіді і реалізуються у процесі сімейного виховання. В полі

їх дії в процесі сімейної соціалізації засвоюються й закріплюються, передаються від батьків до дітей правила міжособистісної і соціальної взаємодії; відбувається поставання й формування особистості, зміцнюються її адаптаційні можливості (зиски особистості); формуються індивіди, увідповіднені до запиту наявної соціокультурної ситуації (зиски суспільства). У пошуках джерел проблемності у дослідника завжди є спокуса «поринути» в соціокультурне (й соціологічне) предметне поле та соціокультурний (соціологічний) дискурс, а отже він ризикує віддалитися від феномену проблемної сім'ї як предмету соціальної психології. Очевидно йому варто довіритися мудрості Великої волі соціалізації, яка має значно більше важелів для організації безпроблемного перебігу останньої, аніж для перешкодження (Петрунько О., 2011).

Друга – прив'язаність уявлень про сім'ю до педагогічно-виховної тематики, що має виражене морально-оцінне забарвлення і ставить дослідника перед ризиком зануритися в дискурс моралізаторства й оцінок або ж, навпаки, уникаючи методологічних помилок та загроз валідності й об'єктивності, геть ігнорувати цей дискурс. Свого часу цьому питанню чимало уваги приділив засновник гуманістичної психології (в т.ч. теорії самоактуалізації) А. Маслоу, який по праву вважається кращим фахівцем в області людської потенційності. Аналізуючи самоактуалізацію як «процес самореалізації потенцій людини, повне використання нею власних талантів, здібностей, можливостей і т.п.», видатний гуманіст широко вживав маркери оцінного змісту: «олюднена» («самоактуалізована», «психічно здорова», «зріла», «хороша») і «невротична» особистість; «людяність» і «недолюдність»; «низькі» («недосконалі») і «високі» (що постійно зростають) потреби; «осяяна» і «середня людина» («людська істота з притлумленими здібностями й талантами»); «людина як біологічний матеріал» і т. ін. Причому він добре усвідомлював «провокаційність» ідей, означених цими термінами, але вживав їх свідомо, оскільки був щиро переконаний, що людство сягнуло такого стану свого біологічного розвитку, коли кожна окрема людина має стати «самоеволюціонером», відповідальним за власну еволюцію, яка є не що інше, як відбір, вибір, прийняття рішень, а відтак і постійна «роздача оцінок» (Маслоу А., 1999).

Тож, на думку А. Маслоу, ученому, досліднику не тільки не вдасться уникнути обговорення питання про «оціночну науку» (в т.ч. «оціночну біологію»), а й у тому, що «безоціночна, нейтральна модель науки, успадкована від фізики, хімії й астрономії, ...непридатна для наукового пізнання живого, а тим більше для такого складного біологічного виду, яким є людина. І тому він чимало уваги приділяє цінностям, в т.ч. й цінностям метарівня. Серйозне дослідження людини було б неможливе, якщо б дослідникам було висунуто умову залиша-

тися холодними й відстороненими спостерігачами. Для підтвердження цієї тези, за переконанням А. Маслоу, в гуманістичній науці є так багато психологічних даних, що обстоювати класичну концепцію об'єктивності – як морально нейтральної, безоціночної системи знань – безглуздо, хибно, антиморально і небезпечно. А виявлені за класичного підходу «середні арифметичні» константи, що розглядаються як норма і спонукають думати, що «нормальність» – це найкраще, чого можна чекати від людини, є «збоченням», наслідок якого – затримка людського розвитку (Маслоу А., 1999).

Третя маю суто соціально-психологічну природу і криється в множині психологічних суперечностей, бар'єрів і захистів, з яких походять найрізноманітніші причини невпевненості і небажання визнавати ту чи ту (власну чи «чужу») сім'ю проблемною. Адже ідентифікуватися з власною проблемністю й дисфункціональністю – це все одно, що, наприклад, залежному від алкоголю чи наркотиків визнати власну залежність, тобто фактично це означає наступний крок – до важкого і тривалого процесу лікування й одужання. А визнати проблемною «чужу» сім'ю, по-перше, має смисл, коли й вона себе такою визнає, а по-друге – означає непростий морально-психологічний вибір: як щодо неї чинити і де тут критерії й межі припустимого й коректного (Склярук А., 2013). До того ж є чимало сімей, чия проблемність є на критичній межі ризику, або ж має приховані, латентні форми (до яких, до слова, надзвичайно чутливі діти).

Висновки. Одним з найуразливіших суб'єктів соціального життя в умовах суспільної кризи виявляється сім'я. В умовах нестабільності й непрогнозованості базові функції сім'ї – навчання, виховання, особистісний розвиток і соціалізація дітей – слабшають і поступаються функціям виживання і захисту. Критичне послаблення базових соціалізувально-виховних функцій є системною ознакою, яка дає підстави відносити сім'ю до категорії «проблемних», дисфункціональних, тобто таких, що не гарантують психологічний комфорт, якісний розвиток і успішну соціалізацію дітей.

У фаховій літературі описано чимало чинників, які можуть стати або й стають джерелом підвищення «сімейної проблемності» та ознак останньої. Проте вони мають гіпотетичний, імовірнісний характер і їх прогностична цінність не надто висока. Адже добре відомо, що часто у вочевидь несприятливих і вкрай неперспективних сімейних ситуаціях зростають гарні й успішно соціалізовані діти. Отже, можна говорити, що, попри очевидну проблемність, ці сім'ї мають належний соціалізувальний, педагогічно-виховний і соціально-психологічний потенціал.

Видається перспективним досліджувати цей потенціал, а також визначати сімейну проблемність не за наявністю (кількістю) або, навпаки відсутністю ситуаційних і внутрішньосімейних проблем, а за здатністю їх диференціювати на головні і другорядні та спільно долати, а не замовчувати і накопичувати.

Література

1. **Горностай П. П.** «Парадоксальний сімейний баланс» як умова рівноваги в проблемних родинах // Психологічні перспективи: 2010, Спецвипуск. – С. 34-41.
2. **Гуд У.** Дезорганізація семи / У. Гуд // Семья как объект философского и социологического исследования. – М.: 1972. – С. 63
3. **Дюркгейм Э.** Педагогика и социология / Э. Дюркгейм // Социология. Ее предмет, метод и предназначение / Пер. с фр. – М.: Канон, 1995. – С. 244-264.
4. **Маслоу А. Г.** Дальние пределы человеческой психики / Перев. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб.: Евразия, 1999. – 432 с.
5. **Минухин С.** Множество моих голосов // Эволюция психотерапии: Том 1. «Семейный портрет в интерьере» семейная терапия / Пер. с англ. Т. К. Кругловой. – М.: Независимая фирма «Класс», 1998. – 304 с.
6. **Петрунько О. В.** Діти і медіа: Соціалізація в агресивному медіасередовищі: Монографія. – 2-ге видання. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. – 480 с.
7. **Рацмор А. Є.** Социально-психологическая поддержка семьи: профилактика неблагополучия. Монография. – М., 2006. – 151 с.
8. **Склярук А. В.** Проблема сім'я та критерії її ідентифікації / А. В. Склярук // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2013. – С. 48-56.
9. **Сорокин П.** Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
10. **Сулейманова С. С., Подольский А. Д.** Психологические проблемы современной семьи / С. С. Сулейманова, А. Д. Подольский // Психолог. – 2014. – №3, DOI: 10.7256/2409-8701.2014.3.12542.

ПРОБЛЕМНАЯ СЕМЬЯ КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ: ТРУДНОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИИ

Склярчук Анастасія, кандидат психологічних наук, докторант, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, ул. Андреевська, 15, 04070 г. Київ, Україна, stura@rambler.ru

В статті розглянуто феномен сім'ї як предмет досліджень соціальної психології. Акцентовано увагу на трансформації інституту сім'ї в умовах суспільної нестабільності. Показано, що тенденцією в умовах нестабільності є ослаблення цього інституту та його функцій. Відзначається, що однією з найбільш уразливих в умовах суспільної нестабільності є соціалізуюча функція сім'ї – як базова її функція. Обґрунтовується думка, що критичне ослаблення соціалізуючої функції – це системний соціально-психологічний ознак, який може бути покладено в основу кваліфікації тих чи інших сімей як проблемних. Обґрунтовано систему емпіричних критеріїв, які дають можливість для визначення та типологізації проблемних сімей. Визначено загальнонаукові, соціокультурні та морально-етичні фактори, які ускладнюють визначення та операціоналізацію феномену проблемної сім'ї та його емпіричне дослідження.

Ключові слова: дисфункціональна сім'я; критерії проблемності; проблемна сім'я; сім'я; соціалізуюча функція сім'ї; функції сім'ї.

PROBLEM FAMILY AS THE SUBJECT OF SOCIAL PSYCHOLOGY: DIFFICULTS OF DEFINITION AND OPERATIONALIZATION

Sklyaruk Anastasia, PhD, doctoral student, Institute of Social and political psychologists NAPS Ukraine, Andrew str. 15, 04070 Kiev, Ukraine, stura@rambler.ru

The phenomenon of the family as the subject of research in social psychology is presented in the article. Scientific publications about research of family socialization are analyzed. The attention is focused on the transformation of the family in terms of social instability. It is proved that in a social crisis of the family and parenthood in a state of transformation that takes place against the backdrop of unavailability families for independent and fully implemented educational functions to the changes taking place. It is noted that fatherhood has sociocultural nature and is characterized by the prescribed system of culture and society standards and rules governing the distribution of functions between the parents care for children and their foster families, determining the content of roles, role model behavior. The tendency to weakening this institution and its functions in conditions of instability is shown. The article shows that the socialization function of the family as its basic function is the most defenseless in terms of social instability. The author asserts the view that the critical defenseless of socialization function is systemic socio-psychological characteristic, which can be the basis for qualification of the families as problem families. The system of empirical criteria which give the reasons to determine and to create the typology of problem families is proved. The scientific, socio-cultural and moral-ethical factors that hinder the definition and operationalization of the phenomenon of problem families and its empirical research are determined.

Key words: dysfunctional family; family; family functions; problem family; problematic criteria; socialization function of the family.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2016

Прийнято до друку 26.05.2016